

УДК 339.926:334.726

Зеліч В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
факультету міжнародного менеджменту, логістики та бізнесу
Ужгородського національного університету

ХОЛДИНГИ ЯК СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧА ФОРМА ВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

HOLDING IS A FORM OF INTERNATIONAL BUSINESS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено загальні тенденції розвитку ринкової економіки в Україні, проведено аналіз створення інтегрованих корпоративних структур у формі холдингу. З'ясовано роль міжнародних холдингів у сучасній економіці; визначено особливості їх діяльності в регіональному та галузевому розрізах; проаналізовано особливості транснаціоналізації діяльності міжнародних холдингів; зроблена оцінка в масштабах закордонної діяльності міжнародних холдингів на основі аналізу індексу інтернаціоналізації та індексу GSI.

Ключові слова: холдинг, глобалізація, транснаціональні корпорації, материнська компанія, дочірня компанія, іноземні інвестиції, контрольний пакет акцій, репатріація прибутку, дивідендів, процентів, роялті.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы общие тенденции развития рыночной экономики в Украине, проведен анализ создания интегрированных корпоративных структур в форме холдинга. Выявлена роль международных холдингов в современной экономике; определены особенности их деятельности в региональном и отраслевом разрезе; проанализированы особенности транснационализации деятельности международных холдингов; произведена оценка в масштабах зарубежной деятельности международных холдингов на основе анализа индекса интернационализации и индекса GSI.

Ключевые слова: холдинг, глобализация, транснациональные корпорации, материнская компания, дочерняя компания, иностранные инвестиции, контрольный пакет акций, репатриация прибыли, дивидендов, процентов, роялти.

ANNOTATION

In the article the general trends of the market economy in Ukraine, the analysis of integrated corporate structures in the form of holding. Clarifications international holdings role in the modern economy; the peculiarities of their activities in the regional and sectoral breakdown; The features transnationalization of international holdings; The estimation of the scale of international foreign holdings by analyzing the internationalization index and the index of GSI.

Keywords: Holding, globalization, multinational corporations, parent companies, subsidiaries, foreign direct investment, controlling interest, repatriation of profits, dividends, interest, royalties.

Постановка проблеми. Закономірним наслідком розвитку поділу праці і виробничої кооперації є існування міжнародних виробничих компаній. Вплив багатьох факторів у світовому середовищі призводить до необхідності об'єднання окремих підприємств. Це і зростаюча конкуренція, розвиток та взаємодія підприємств, вибір міжнародної стратегії та багато інших. В залежності від зміни соціально-політичного, економічного середовища у країнах чи регіонах холдинги вміло маневрують виробничими та фінансовими ресурсами в масштабах

всього світового господарства. Внаслідок цього міжнародні холдингові угруповання стали головним структуроутворюючим фактором у світовій економіці.

Створення міжнародних холдингів за межами України або злиття з існуючими міжнародними холдингами стає невід'ємною частиною стратегії найуспішніших українських компаній. Сьогодні більшість з них мають холдингові структури у міжнародних юрисдикціях. Це сприяє і залученню капіталу інвесторів, і зменшенню ризиків від можливих корпоративних конфліктів, і зниженню податкової бази. Чітке розуміння усіх тонкощів міжнародного законодавства та інформація про останні законодавчі новації у цих країнах дозволяє представникам українського бізнесу сповна скористатись можливостями, які дає робота у міжнародних юрисдикціях, та уникнути зайвих ризиків.

Об'єктивним процесом розвитку ринкової економіки в Україні є створення інтегрованих корпоративних структур у формі холдингу. Така організаційно-правова форма діяльності інтегрованої структури передбачає побудову міцних взаємозалежних та взаємодоповнюючих зв'язків між її учасниками, що сприяє забезпеченню оптимального розподілу фінансових ресурсів. Втім, перспективи ефективного функціонування холдингових структур в Україні пов'язані з потребою вирішення ряду проблем. Зокрема, дослідження потребують механізми офіційного створення холдингової структури в Україні та іноземних державах з розвинутою ринковою економікою, тенденції розвитку такої форми інтеграційного утворення та її ролі щодо залучення іноземних інвестицій для розвитку економічного потенціалу країни, специфіки фінансового управління холдинговою структурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження щодо питань створення холдингової структури та функціонування як форми інтеграції сучасного бізнесу здійснюються українськими науковцями та практиками: І. Ансофом, А. Катаєвим, О. Никифоровим, Н. Ібрагімовою, А. Вишневським, Р. Огневюком, Ю. Лукач, Ю. Уманців, Г. Уманців, В. Федчуком, С.М. Хеди та ін. Проблематику оподаткування холдингових

структур висвітлюють у своїх працях К. Юніна, І. Сазонець, М. Лещенко, Ю. Чечоткіна, О. Лазарева та ін.

Мета статті – визначення тенденцій розвитку міжнародних холдингів у глобальній економіці на основі макроекономічного аналізу їх діяльності у світовому господарстві. З'ясувати роль міжнародних холдингів у сучасній економіці; визначити особливості їх діяльності в регіональному та галузевому розрізах; проаналізувати особливості транснаціоналізації діяльності міжнародних холдингів; оцінити масштаби закордонної діяльності міжнародних холдингів на основі аналізу індексу інтернаціоналізації та індексу GSI.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Роль інтегрованих корпоративних структур в міжнародному бізнесі.

Типовою тенденцією розвитку міжнародних економічних відносин на початку XXI ст. є інтернаціоналізація, важливим виявом якої є як глобалізація, так і регіоналізм. Сутністю цих процесів є створення з участю як людства в цілому, так і населення регіонів планети структурно-функціональних систем відповідно до певних цілей та організаційно-ієрархічних критеріїв [12].

Глобалізація економічного життя, згідно з закономірностями міжнародного поділу праці та завдяки розширенню національної спеціалізації, має об'єктивними наслідками збільшення сукупного світового виробництва та зростання ефективності господарських механізмів, які стають об'єктами інтеграції. Це можна пояснити тим, що фізичне розширення господарського простору дає змогу оптимізувати процеси відтворення, краще використати наявні економічні ресурси [5].

Шляхом аналізу географічного та регіонального розподілів міжнародні організації здійснюють оцінку розвитку міжнародних холдингів у світовій економіці. Багатоаспектна інтернаціоналізація відбувається як на рівні інтеграції національних економічних комплексів, так і в комерційному середовищі. Причому в останньому випадку частіше йдеться про «транснаціоналізацію», тоді як терміном «інтернаціоналізація» частіше позначають процеси інтеграції на національному рівні, посилення глобальної взаємозалежності та утворення регіональних економічних угруповань. Зазначені два терміни позначають різні «поверхи» інтеграції, її дихотомічну природу [12].

Транснаціоналізація у господарській сфері може відбуватися у різні способи. Так, традиційним для останніх століть та історично першим інструментом створення міжнародних комерційних структур є шлях акціонування. Засобами транснаціоналізації є процеси злиття та поглинання виробничих, комерційних структур. Транснаціоналізація в підприємницькій сфері, яка є однією з найбільш характерних рис сучасної системи міжнародних економічних

відносин, реалізується в діяльності великих господарських структур – транснаціональних корпорацій (ТНК).

У глобальному масштабі комерційна транснаціоналізація, концентрація та поглиблення спеціалізації означають оптимізацію процесів виробничого використання ресурсів – як природних, енергетично-сировинних, так і трудових, капітальних. Таким чином, можна стверджувати, що закони конкуренції та узгоджена з інтересами суспільства логіка максимізації прибутку об'єктивно сприяють зниженню витрат, усуненню управлінського паралелізму та кращій організаційній структурі виробництва в системі господарської діяльності ТНК [18].

У законодавчих та нормативних документах України відсутнє визначення міжнародної холдингової компанії іноземної юрисдикції, а, відповідно, вона для української юрисдикції існує як одна із форм іноземного інвестора – юридичної особи з акціонерною формою власності публічного типу.

Відповідно, на загальних умовах іноземного інвестора, діяльність міжнародних холдингових компаній іноземних юрисдикцій, які придбали та управляють акціонерною власністю в Україні, регулюється: законами України «Про акціонерні товариства» [21]; «Про інвестиційну діяльність» [16]; «Про режим іноземного інвестування» [15]; «Про захист іноземних інвестицій в Україні» [19]; «Про захист економічної конкуренції» [18]; «Про зовнішньоекономічну діяльність» [20]; «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» [23]; Податковим кодексом України [14]; конвенціями (угодами) між урядом України і урядами різних країн світу про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на дохід і майно [3; 4].

2. Аналіз ефективності інвестиційної діяльності міжнародних холдингів в Україні.

Аналіз ефективності інвестиційної діяльності міжнародних холдингів в Україні виявив ряд правових та економічних недоліків у визначенні статусу дочірніх підприємств міжнародних холдингів в Україні, тобто відсутність зміни державного регулювання діяльності підприємства з іноземними інвестиціями, в якому частка акцій іноземного холдингу перевищує 50% та досягає 100%.

Для удосконалення інвестиційної діяльності міжнародних холдингів в Україні в інвестиційному законодавстві України необхідно зробити ряд важливих змін, які направлені на виявлення «фіктивних» іноземних інвесторів з офшорних та низькоподаткових країн світу.

На сьогодні у світі успішно функціонують близько 60 тис. міжнародних холдингів, які мають у власності 710 тис. закордонних дочірніх підрозділів. Ці компанії відіграють усе більшу роль у розвитку світової економіки. Більше ніж 500 міжнародних холдингів мають річний обсяг збуту більше 1 млрд. дол. США.

Найбільші світові холдинги, за оцінками спеціалістів, контролюють більше 50% світового промислового виробництва; 68% міжнародної торгівлі; володіють більше ніж 80% патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау; опосередковують майже 90% прямих іноземних інвестицій [33].

Е зв'язку з цим не є випадковими структура країн за обсягами прямих іноземних інвестицій (офшори та офшори низькоподаткових країн світу) та динаміка іноземного інвестування за даними Держкомстата України. Так, у 2012 р. основними країнами інвесторами були Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Велика Британія, Віргінські Острови (Брит.), Франція, Швеція та Швейцарія (понад 82% загального обсягу прямих інвестицій в економіку України). Окреме місце займають інвестиції поглинання з Росії.

На прикладі України, а саме Закарпатської області, за дев'ять місяців 2013 р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 60,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу).

Обсяг внесених з початку інвестування в економіку області прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 жовтня 2013 р. становив 450,6 млн. дол. США, що на 10,9% більше обсягів інвестицій на початок 2013 р., та у розрахунку на одну особу населення складає 360,5 дол. США. З країн ЄС внесено 313,7 млн. дол. США інвестицій (69,6% загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД – 2,6 млн. дол. США (0,6%), з інших країн світу – 134,3 млн. дол. США (29,8%).

Інвестиції надійшли із 55 країн світу. Основними інвесторами є Японія, Кіпр, США, Австрія, Польща, Німеччина та Угорщина, на які припадає більше двох третин обсягу.

На підприємствах промисловості зосереджено 337,0 млн. дол. США (74,8%), у т. ч. переробної – 333,2 млн. дол. США, добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 1,6 млн. дол. США, з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 0,7 млн. дол. США, водопостачання; каналізації, поводження з відходами – 1,5 млн. дол. США. У підприємства з виробництва меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування внесено 114,5 млн. дол. США прямих інвестицій, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 64,4 млн. дол. США, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 52,6 млн. дол. США. У транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності акумульовано 29,5 млн. дол. США (6,6%), у сфері оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 26,7 млн. дол. США (5,9%), тимчасовому розміщуванні й організації харчування – 19,2 млн. дол. США (4,3%),

операціях з нерухомим майном – 17,0 млн. дол. США (3,7%).

Заборгованість підприємств за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими іноземними інвесторами на 1 жовтня 2013 р. становила 97,9 млн. дол. США [32].

Розвиток та організаційна оптимізація бізнесу транснаціональних холдингів проходить три етапи, на протязі яких виникають виклики та можливості для України від експансії транснаціональних корпорацій [29].

Щоб не перетворитися на третьорозрядну країну, елементом стратегії економічної інтеграції має бути форсоване накопичення новітніх науково-інтелектуальних ресурсів. Тобто створення найсприятливіших умов для пріоритетних напрямків фундаментальної науки та для заохочення інноваційного підприємництва, зокрема, про їх пільгове оподаткування, венчурне й банківське кредитування, в деяких випадках – підтримку з держбюджету. Створення інтелектуальних центрів притягатиме в Україну інноваційно-підприємницькі штаби ТНК й створюватиме осередки власних висококонкурентних компаній, які згодом будуть здатні перейти в категорію транснаціональних.

Міжнародний холдинг за визначенням володіє блокуючим чи контрольним пакетом акцій національного дочірнього підприємства України, тобто є стратегічним інвестором, а з другого боку, ніяких законодавчо встановлених інвестиційних вимог до стратегічного іноземного інвестора.

Отже, можна констатувати доцільність внесення змін в Закон України «Про режим іноземного інвестування» [15] додаткових статей: при внесенні іноземною юридичною особою прямої іноземної інвестиції в сумарному розмірі більше 50% (контрольний пакет) обсягу статутного фонду підприємства України вона визнається «міжнародним холдингом» («бенефіціарним власником» підприємства України, яке, відповідно, визнається «пов'язаним» дочірнім підприємством міжнародного холдингу») і повинна: надати легалізовані документи країни юрисдикції про походження коштів інвестиції та їх оподаткування в країні юрисдикції; отримати в Антимонопольному комітеті України згоду на придбання контрольного пакету акцій та надати бізнес-план інвестиційних зобов'язань щодо діяльності свого дочірнього підприємства в Україні, аналогічних Закону України «Про приватизацію державного майна».

Економічна діяльність холдингових компаній, як міжнародних структур, в Європейському Союзі регулюється певними нормативними актами. Йдеться про [10] Особливості функціонування інтегрованих корпоративних структур в міжнародному середовищі (транснаціональних компаній, міжнародних холдингів), а також оптимізацію їх оподаткування.

Аналіз основних можливостей оптимізації оподаткування суб'єктами міжнародних економічних відносин в умовах чинних законодавств країн їх базування і оцінка їх впливу на національну економіку України показав, що у міжнародних холдингів є можливість регулювання грошових потоків таким чином, щоб акумулювати прибутки в країнах з низьким рівнем оподаткування. На сьогодні з врахуванням умов двосторонніх угод України про уникнення подвійного оподаткування та угод про сприяння та захист взаємних інвестицій, найбільш привабливими країнами для розміщення материнських компаній міжнародних холдингів є Кіпр, Великобританія, Данія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Швейцарія (табл. 1).

Іншим способом оптимізації оподаткування є використання між материнською (в іноземній юрисдикції) та дочірніми компаніями міжнародних холдингів трансфертних цін, які застосовуються у поставках між пов'язаними особами. За рахунок трансфертних цін можна збільшити прибутки групи в цілому шляхом заниження прибутків дочірніх компаній, розташованих в країнах з високим рівнем оподаткування, і завищенням прибутків материнських компаній холдингів, зареєстрованих в країнах з низьким рівнем оподаткування.

Основними регулюючими документами при податковому регулюванні діяльності міжнародних холдингів в Україні є тільки двосторонні договори про запобігання подвійного оподаткування при репатріації в іноземну материнську компанію від діяльності дочірньої компанії в Україні (табл. 1).

Цифри у дужках означають мінімальну долю капіталу компанії (у відсотках), володіння якою дає право фактичному власнику дивідендів на оподаткування за ставкою, вказаною перед дужками; цифра після символу “/” – ставка оподаткування дивідендів у всіх інших випадках. Для Нідерландів, Фінляндії

і Франції: 0% ставка оподаткування дивідендів при умові володіння нерезидентом принаймні 50% капіталу української компанії, якщо при цьому інвестиція дорівнює щонайменше 300 000 дол. США (для резидента Нідерландів); 5 млн. французьких франків, що приблизно дорівнюють 762245,086 € (для резид. Франції). Перша цифра – ставка оподаткування процентів, що сплачуються у зв'язку з продажем у кредит обладнання, виробів чи послуг; або по кредитах, наданих банками. Це ставка оподаткування процентів у зв'язку з продажем у кредит обладнання (для Фінляндії – ще й у зв'язку з продажем в кредит виробів, для Норвегії – ще й послуг), друга ставка оподаткування процентів в усіх інших випадках.

Тут і нижче у стовпці (крім Канади) дві цифри через символ “/” означають: перша цифра – ставка оподаткування роялті за використання або право використання патентів, торгових марок, винаходів, моделей, секретних формул або процесів або за інформацію стосовно промислового, комерційного або наукового досвіду; друга цифра – ставка оподаткування роялті за використання авторських прав на твори літератури або мистецтва.

Перша цифра – ставка оподаткування роялті за користування або право користування комп'ютерним забезпеченням, патентами, дизайнами чи моделями або планами; друга – за користування або право користування секретними формулами чи процесами, або за інформацію, що стосується промислового, комерційного або наукового досвіду; третя – за авторські права на твори літератури і мистецтва.

8 листопада 2012 р. між Кабінетом Міністрів України та урядом Кіпру була підписана Конвенція про уникнення подвійного оподаткування та попередження ухилень від сплати податків на доходи і майно («Нова Конвенція») [26]. Вона покликана замінити чинну для України Угоду між урядами Кіпру і ЄСРП

Таблиця 1

Найменші ставки оподаткування при репатріації з України пасивних доходів іноземних холдингів відповідно до чинних міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування (станом на 01.01.2013 р.)

Країна	Дивіденди (%)	Проценти (%)	Роялті (%)
Австрія	5(10%)/10	2/5	0/5
Бельгія	5(20%)/15	2/5	0/5
Велика Британія	5(20%)/10	0	0
Данія	5(25%)/15	0/10	0/10
Нідерланди	0(50%)/5(20%)/15	2/10	0/10
Респ. Корея	5(20%)/15	5	5
США	5(20%)/15	0	10
Фінляндія	0(50%)/5(20%)/15	5/10	0/5/10
Франція	0(50%)/5(20%)/15	2/10	0/10
Німеччина	5(20%)/10	2/5	0/5
Швеція	5(20%)/10	0/10	0/10
Швейцарія	5(20%)/10	0/10	0/10
Кіпр* (Угода ЄСРП)	5(20%)/15	0/10	0/10
	0	0	0

про уникнення подвійного оподаткування від 29.10.1982 р. («Чинна Конвенція») [16], тобто зникає єдиний офіційний офшор, з яким в Україні був погоджена Конвенція про уникнення подвійного оподаткування.

Нова Конвенція набуде чинності 1 січня року, наступного за роком її ратифікації парламентами обох держав, тобто з 1 січня 2014 р.

Відзначимо, що Нова Конвенція пов'язує застосування пільгових ставок стосовно дивідендів, процентів, роялті з наявністю у кіпрського одержувача статусу бенефіціарного власника. Такі ж положення введені Податковим кодексом [14], однак в Чинній Конвенції 1982 р. такі положення були відсутні. Податкові органи України можуть відмовити у застосуванні знижених ставок податку на репатріацію, якщо доведуть, що кіпрський холдинг одержувач доходу у вигляді дивідендів, процентів, роялті не є бенефіціарним власником.

Висновки. Аналіз дослідження теоретичних матеріалів по сутності холдингової форми організації міжнародного бізнесу виявив: сукупність переваг організаційно-управлінської, ринково-конкурентної, технологічно-інноваційної природи зумовлює кількісне збільшення ТНК як форми підприємницької діяльності, а також розширення поля їхнього господарювання. Цей процес не тільки означає механічний перерозподіл сфер ринкового контролю та економічного «життєвого простору», а й серйозні наслідки для всієї системи міжнародних економічних відносин, умов здійснення конкретних форм співробітництва та підприємницької діяльності в національному та глобальному масштабах.

Виокремлюючи основні тенденції розвитку міжнародних холдингів в сучасній економіці, слід зауважити зростання частки компаній, що працюють у секторі послуг, та посилення активності холдингів, заснованих на країнах, що розвиваються. Також доречно зауважити, що міжнародні холдинги, навіть в умовах подолання кризи, змогли досягти власні стратегії інтернаціоналізації та досягти збільшення ефективності власної діяльності на ринках та у регіонах.

Проведений аналіз законодавства України показує, що інших спеціалізованих договорів про діяльність транснаціональних компаній в Україні на даний час немає, окрім міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування та законів України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про акціонерні товариства в Україні», в яких встановлені порядки: портфельних та прямих іноземних інвестицій в публічні акціонерні товариства в Україні шляхом придбання пакетів їх акцій; переходу підприємств України під повний контроль іноземного інвестора, тобто створення дочірнього підприємства, для чого необхідна згода Антимонопольного комітету України; порядок репатріації доходів іноземного інвестора з України

у вигляді дивідендів, процентів та роялті; порядок сплати податків на прибуток дочірніх підприємств та податку на доходи фізичних осіб дочірніх підприємств.

Необхідно переузгодити двосторонні Конвенції про уникнення подвійного оподаткування в рамках уточнення податкових пільг при репатріації доходів від іноземних інвестицій в залежності від визначення класу підприємства України.

Аналіз ефективності інвестиційної діяльності міжнародних холдингів в Україні виявив ряд правових та економічних недоліків в визначенні статусу дочірніх підприємств міжнародних холдингів в Україні, тобто відсутність зміни державного регулювання діяльності підприємства з іноземними інвестиціями, в якому частка акцій іноземного холдингу перевищує 50% та досягає 100%.

Таким чином, з одного боку, міжнародний холдинг за визначенням володіє блокуючим чи контрольним пакетом акцій національного дочірнього підприємства України, тобто є стратегічним інвестором, а з другого боку ніяких законодавчо встановлених інвестиційних вимог до стратегічного іноземного інвестора Антимонопольний комітет України при наданні згоди на придбання блокуючого або контрольного пакету акцій поглинутого міжнародним холдингом підприємства України не передбачає.

Щодо удосконалення податкового регулювання діяльності міжнародних холдингів в Україні, доцільно переглянути договори про уникнення подвійного оподаткування з іноземними країнами з метою встановлення оптимальних ставок оподаткування доходів «у джерела» (тобто збільшити податки на репатріацію доходів з України) для обмеження відтоку капіталу та стимулювати процеси реінвестування отриманих прибутків в національну економіку.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розгляді детального аналізу діяльності міжнародних холдингових компаній у регіональному та галузевому розрізах. Доцільно дослідити та проаналізувати особливості діяльності ТНК на прикордонних територіях, враховуючи зміни в економічному середовищі, що викликані наслідками світової фінансової кризи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко І.В. Оптимізація оподаткування в системі міжнародної діяльності інтегрованих корпоративних структур / І.В. Андрущенко // Зб. наук. праць Нац. ун-ту подат. сл. України – 2009. – № 1. – С. 11, 17.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436IV (із змінами, внесеними згідно із законами України № 5480VI від 06.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43615>.
3. Деева Н.М. Управління корпоративними фінансами : [навч. посіб.] / [Н.М. Деева, В.Я. Олійник, Т.Ф. Григораш, Г.В. Григораш, А.В. Буряк]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 200 с.

4. Домарецький В.А. Технологія солоду та пива : підручник / В.А.Домарецький. – К. : «Фірма «ІНКОС», 2006. – 426 с.
5. Козак Ю.Г. Міжнародні фінанси : [навч. посіб.] / Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, В.В. Ковалевський ; вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2007 – 640 с.
6. Лукач І.В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.04 ; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 241 с.
7. Міжнародне приватне право : [навч. посіб.] / За заг. ред. проф. В.М. Гайворонського, проф. В.П. Жушмана. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 1203 с.
8. Міжнародне приватне право : [навч. посіб.] / За ред. С.Г. Кузьменка. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 316 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Aliabieva_NV/Mizhnarodne_privatne_pravo.pdf.
9. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України (економічний огляд) / Е. Молчанова // Фонд ім. Фрідріха Еберта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fes.kiev.ua>.
10. Момот Т.В. Вартісноорієнтований організаційно-економічний механізм корпоративного управління холдинговими компаніями: стратегія отримання комбінаторних переваг : [монографія] / [Т.В. Момот, М.В. Кадничанський, О.А. Лобанов, Н.В. Рудь]. – Х. : Фактор, 2010. – 220 с.
11. Никифоров О.В. Способи утворення холдингових компаній в Україні / О.В. Никифоров // Економіка і право. – 2010. – № 3. – С. 80–83.
12. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України : [підручник] / В.Є.Новицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
13. Опришко В. Міжнародне економічне право : [підручник] / [В. Опришко, А. Коста, К. Квінтано та ін.] ; за наук. ред. В. Опришка. – К. : КНЕУ, 2006. – 496 с.
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755VI (із змінами, внесеними згідно із законами України № 5519VI від 06.12.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/275517>.
15. Про режим іноземного інвестування / Закон України від 19 березня 1996 року N 93/96BP (Із змінами, внесеними згідно із Законами станом N 4835VI від 24.05.2012)
16. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560XII (із змінами, внесеними згідно із законами України станом № 5492VI від 20.11.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156012/page2>.
17. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження : Закон України від 17 лютого 2000 р. № 1457III (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2505IV від 25.03.2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145714>.
18. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210III (із змінами, внесеними згідно із законами № 3567VI від 05.07.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/221014/page2>.
19. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України від 10 вересня 1991 р. № 1540aXII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B012>.
20. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959XII (із змінами, внесеними згідно із законами № 5480VI від 06.11.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/95912/page3>.
21. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514VI (із змінами, внесеними згідно із законами України № 4969VI від 19.06.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/51417>.
22. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528IV (із змінами, внесеними згідно із законами України № 4498VI від 13.03.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/352815>.
23. Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації : Закон України від 13 липня 1999 р. № 921XIV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=92114>.
24. Про приватизація Державного майна : Закон України від 4 березня 1992 р. № 2163XII (із змінами, внесеними згідно із законами № 5083VI від 05.07.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/216312>.
25. Псарєва В.А. Холдинговые отношения: теория и метод. аспекты / В.А. Псарєва. – М. : Высшее образование и наука, 2003. – 234 с.
26. Рекомендації щодо застосування конвенцій про уникнення подвійного оподаткування : Лист Державної податкової служби України № 12744/0/7112/121017 від 27.12.12 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sts.gov.ua/diyalnist/mijnarodne/normativnopravoviatty/80816.html>.
27. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О.І. Рогач. – К. : Либідь, 2005. – 720 с.
28. Хартія економічних прав і обов'язків держав (ООН 12.12.1974 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_077.
29. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності : [навч. посіб.] / За ред. [С.О. Якубовського, Ю.Г. Козака, О.В. Савчука]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.
30. Міжнародний Інтернет-журнал «Пивное дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pivnoedelo.info/2013/03/25/efesukraine kardinalnoobnovilavebsajt bren dasarmat/>.
31. Офіційний Інтернетсайт Державної служби статистики України, 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
32. Статистичні дані з сайта головного управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html.
33. Макогон Ю.В. Глобализация и Украина в мировой экономике : [учеб. пособ.] / Ю. Макогон, Т. Орехова. – Д. : Альфа-пресс, 2005. – 117 с.